

Ideologija i totalitarizam kod Hannah Arendt

Vukoja, Noel

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:241183>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-14**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Preddiplomski studij filozofije i engleskog jezika i književnosti

Noel Vukoja
Ideologija i totalitarizam kod Hannah Arendt
Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Željko Senković
Osijek, 2021.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek filozofije
Preddiplomski studij engleskog jezika i književnosti i filozofije

Noel Vukoja
Ideologija i totalitarizam kod Hannah Arendt
Završni rad
Humanističke znanosti, filozofija, socijalna filozofija

Mentor: izv. prof. dr. sc. Željko Senković
Osijek, 2021.

IZJAVA

Izjavljujem pod punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno izradio i da u njemu nema preuzetih dijelova tekstova tuđih radova bez označenog izvora.

Vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj završni rad u mrežnoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Osijek, 19. kolovoza 2021.

Noel Vukoja

Noel Vukoja, 0122230280

Sažetak

Ovaj završni rad bavi se totalitarnim režimima dvadesetog stoljeća, tj. nacizma i boljševizma koristeći knjigu Izvori totalitarizma Hannah Arendt kao središnje djelo. Pri tome, rad razlaže obilježja oba spomenuta režima počevši od događanja u Europi i svijetu koja im prethode. Zatim objašnjava i iznosi potpuni koncept funkcioniranja takvih režima; pri čemu posebnu pozornost postavlja na totalitarnu propagandu, moć i vladavinu tajne policije te apsolutnu dominaciju. Kroz poglavlja o gubitku individualnosti čovjeka i iluziji o demokraciji prikazuje se ljudska ravnodušnost prema svemu i nemoć bijega od ralja totalitarnih režima. Kao važno sredstvo za dominaciju nad stanovništvom, također je korištena ideologija – ona na temelju zakona prirode i povijesti djeluje kao donositelj smrtne presude čiji je izvršitelj teror.

Ključne riječi: Hannah Arendt, totalitarizam, režim, propaganda, dominacija, ideologija, teror

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Sociohistorijski temelji nacizma i boljševizma.....	3
2.1. Posljedice ratne ostavštine.....	5
2.3. Problem ljudskih prava.....	5
3. Totalitarizam.....	6
3.1. Mehanizam totalitarnog pokreta.....	6
3.2. Iluzija o demokraciji.....	8
3.3. Gubitak individualnosti čovjeka.....	9
3.4. Privremeni savez svjetine i elite.....	11
3.5. Totalitarna propaganda.....	14
3.6. Totalitarizam na vlasti.....	17
3.6.1. Tajna policija.....	17
3.6.2. Apsolutna dominacija.....	20
3.7. Ideologija i teror.....	21
4. Zaključak.....	23
5. Literatura.....	24

1. Uvod

Kroz cijelu povijest ljudskoga roda, razlikuju se dvije teorije o prirodi društva i čovjeka: prva je ona Aristotelova – ona smatra da je čovjek prirodno društveno biće. Druga je Hobbesova, ona definira društvo kao umjetnu tvorevinu od strane čovjeka. Aristotel tvrdi kako »onaj pak tko se ne može združivati ili mu ništa ne treba zbog samodostatnosti, taj i nije nikakav dio grada, te je zvijer ili bog« (Aristotel, 1988: 5). Upravo je on prvi razradio koncept jedinstva etike i politike, te je tako definirao principe političkog znanja (Posavec, 1988). U Aristotelovo doba, jedinstvo i simbioza etike i politike podrazumijevala se kao najbolje sredstvo prema jedinstvenom cilju – dobrom životu.

S druge strane, Hobbes tvrdi kako u životu u prirodnom stanju nema civilnosti i uređenja, a cijela čovjekova egzistencija prožeta je strahom: »prema tome, očito je da ljudi, dok žive bez jedne zajedničke vlasti koja ih drži sve u strahu, žive u onom stanju koje se naziva rat, i to takav rat u kome je svaki čovjek protiv svakog čovjeka« (Hobbes, 2004: 91). Dakle, prema Hobbesu, bjelodano je kako čovjek nikako nije od prirode društveno biće, već stvara odnose, to jest državu, zbog straha i nagona za samoodržanjem i preživljavanjem. Hobbes (2004: 11) na zanimljiv način daje metaforu države kao »umijećem stvoren onaj veliki Levijatan, nazvan zajednicom ili državom, koja nije ništa drugo do umjetni čovjek, premda je većeg stasa i jačine od onog prirodnog, čijoj zaštiti i obrani je namijenjena« .

Hobbesovo shvaćanje države se od izdavanja *Levijatana* sredinom 17. stoljeća jako brzo i naglo proširilo Europom i svijetom te bi se moglo izjaviti kako je upravo Hobbesovo shvaćanje države puka kristalizacijska točka u procesu slaganja elemenata koji će omogućiti nastanak imeprijalizma i totalitarizma (Lalović, 2006). Preko Hobbesa smjera »(Hannah Arendt) osuditi projekt moderene kao takav« (Lalović, 2006: 6). Hobbesov Levijatan je, prema Arendt (2015: 138): »država koja se temelji na delegiranju moći, a ne prava. Ona stječe monopol na ubijanje i zauzvrat daje uvjetno jamstvo da nećemo biti ubijeni« dok »podanici Levijatana mogu preživjeti samo u obliku apsolutne podređenosti vlasti koja „sve njih plaši“, to jest u sve prožimljućem, sveobuhvatnom strahu – što baš i nije osnovni osjećaj sigurna čovjeka« (Arendt, 2015: 140). Spomenute odrednice samo su neke od mnogobrojnih alata totalitarističkih režima putem kojih provode svoje ideologije.

Ovaj rad bavit će se prikazom shvaćanja totalitarizma i ideologije te njihovih dijelova kroz djelo *Izvori totalitarizma* Hannah Arendt. Bitno je za naglasiti kako Hannah Arendt, za razliku od mnogih drugih teoretičara, pod totalitarističke režime ubraja samo boljševizam i

nacionalsocijalizam, a fašizam pripada autoritarnim režimima: »čak ni Mussolini, kome je pojam totalitarne države bio tako drag, nije pokušao uspostaviti potpuno totalitaran režim, već se zadovoljio diktaturom i jednopartijskom vladavinom« (Arendt, 2015: 316).

Složenost djela *Izvori totalitarizma* proizlazi iz isprepletenog shvaćanja cjelokupnog koncepta totalitarizma zajedno s njegovim opisima i primjerima u nacizmu i staljinizmu. Zbog boljeg i jasnijeg opisa ovog djela, pisat će se o temama koje su razložene u poglavlja i potpoglavlja spomenutog djela: prvo će se rastumačiti i objasniti socijalno-povijesni kontekst kroz posljedice Prvog svjetskog rata, gdje će se usredotočiti na problem manjima, migranata i ljudi bez domovine, tj., *Heimatlosen* te uskraćivanje temeljnih ljudskih prava. Drugo se poglavlje kroz svoja potpoglavlja bavi samim mehanizmom totalitarnih pokreta, gubitku ljudske individualnosti i stvaranju masa, iluzijom o demokraciji te savezu svjetine i elite. Sljedeća potpoglavlja objašnjavaju važnost propagande kao najvažnijeg sredstva totalitarističkih režima u odnosu prema vanjskom svijetu, kao i kroz primjere izabranih osoba u totalitarističkim režimima u svrhu propagande, a potom će se prikazati kako funkcionira totalitarni režim na vlasti preko opisa poslova tajne policije koja je središnja institucija totalitarnih režima te glavni distributor apsolutne dominacije. Posljednje će se poglavlje baviti ideologijom koja pozivanjem na zakone povijesti i prirode predstavlja vrhovni sud koji potpisuje smrtnu kaznu svima koji su „nepoželjni“ te ju predaje najvještijem izvršitelju – teroru.

2. Sociohistorijski temelji nacizma i boljševizma

Panpokreti, tj. pangermanizam i panslavizam, predstavljaju temelje nacizmu i boljševizmu. Panpokreti označavaju određene nacionalističke ili vjerske ideologije čiji je cilj ujediniti članove određenih etničkih i jezičnih skupina u jednu državu. Arendt (2015) označava panpokrete kao osobito agresivan oblik nacionalizma te tvrdi kako oni nisu nastali usporedno s imperijalizmom, već sredinom devetnaestog stoljeća u Austriji. Arendt (2015) kaže kako se agresivan oblik nacionalizma najbolje vidi u vanjskoj politici, u kojoj su strategije nacističke Njemačke i sovjetske Rusije slijedile poznate osvajačke programe zacrtane u panpokretima prije i tijekom Prvoga svjetskog rata da su se totalitarni ciljevi često pogrešno shvaćali kao provedba nekih trajnih interesa. Hasse (1907) objasnio je kako je povod za panpokretima bio neposjedovanje kolonijalnih teritorija i potencijal za osvajanje i širenje preko mora, a tako su Njemačka i SSSR zaključili kako imaju ista prava na širenje kao i drugi veliki narodi, a ako ne dobiju tu prekomorsku mogućnost, [oni će biti] prisiljene učiniti to u Europi– tako se ovi pokreti mogu nazvati kontinentalnim imperijalizmom. Arendt (2015: 220) tvrdi kako je za razliku od prekomorskog imperijalizma koji je »nudio autentična rješenja za ostatke svih klasa, kontinentalni imperijalizam mogao je ponuditi samo ideologiju i pokret«. Ipak, čak je i ovo bilo dovoljno za vrijeme u kojem su ljudi žudjeli pripadati nečemu usred općeg raspada europske zajednice i atomizacije¹ društva što potvrđuje i Raymond Aron (1983) tvrdnjom da ako pogledamo odjeću i lica u publici, nacistički pokret privlači ljude iz svih društvenih klasa. Zbog same ljudske potrebe za pripadnošću, panpokreti su bili jako primamljivi i privlačni, a Arendt (2015) kaže kako ih je na okupu držalo više neko zajedničko raspoloženje nego točno definiran cilj.

Pangermanizam je utemeljio Georg von Schönerer, austrijski veleposjednik i radikalni antisemitist ili prema Arendt (2015: 236), »Hitlerov duhovni otac«. Podupirali su ga austrijsko-njemački studenti upravo zbog njegova korištenja vulgarnog jezika kako bi se svidio što širim masama, te je tako »prvi uočio mogućnosti antisemitizma kao sredstva za usmjeravanje vanjske politike i slabljenje... unutarnje strukture države« (Arendt, 2015: 233). Kurelić (1996) kaže kako je njemački nacionalizam zanimljiv jer pokazuje vezu između plemenskog nacionalizma i imperijalizma, tj. vezu koja je bila esencijalna za pangermanizam. Pod plemenskim nacionalizmom, Hannah Arendt (2015: 234) podrazumijeva specifičnu formu nacionalizma koja

---

¹ Odnosi se na ljude, pojedince, koji su otrgnuti od svojih društvenih odnosa i tako prestaju biti pojedinci; oni su samo "atomi". Jedan je samo pojedinac u odnosu na društvo, pa kad izgubi sve veze sa svojim bližnjima, postaje istinski atomiziran. Skupina pojedinaca u odnosu čini društvo; skupina atomiziranih pojedinaca okupljenih zajedno čini puku "masu". Prema Arendt, likvidacija pojedinca i društva i stvaranje mase atomiziranih pojedinaca preduvjet je totalitarnih pokreta.

se zasniva na „atmosfera neukorijenjenosti“. Dakle, pangermanizam je bio utemeljen na plemenskoj samosvijesti, ali njegov cilj nije bio nacionalna emancipacija, nego stvaranje nacionalnog imperija (Kurelić, 1996). Svi panpokreti karakterizirani su neprijateljstvom prema državi kao instituciji, međutim, pangermanski pokret bio je politički suvisliji, a uvijek su inzistirali na prvenstvu nacionalnog interesa nad državnim (Arendt, 2015). Dok je primjerice panslavizam, čak usprkos dužoj i uvaženoj povijesti filozofske spekulacije, kao i političkom nedjelotvornosti, postao je antisemitski tek krajem devetnaestog stoljeća. S druge strane, u Njemačkoj je Stoeckerov pokret antisemitizam koristio kao oružje propagande, Pangermanska liga je počela s određenom antisemitskom tendencijom, ali je tek 1918. krenula Židove isključivati iz članstva (Arendt, 2015). Arendt (2015) također kaže kako je udar fanatizma panpokreta na Židove kao središte terora i ideologije jedna od najlogičnijih i najgorčih osveta koju je povijest ikada izvela. Židovski narod je kroz cijelu povijest poistovjećivao religiju i naciju, te je zahtijevao apsolutno mjesto u povijesti zbog njihova jedinstvena odnosa s Bogom. Upravo iz ovog mišljenja i vjerovanja potiče mržnja rasista prema Židovima te si rasisti postavljaju pitanje: „Zašto je Bog odabrao baš njih, a ne nas?“, pa čak i vjeruju da je Židovima tadašnji uspjeh dān Božjom providnošću. U takvim banalnim vjerovanjima vođe panpokreta ne vide Židovsku odabranost od strane Boga kao mit o konačnom ostvarenju i spasenju ideala zajedničkog čovječanstva – nego radi njegova konačnog uništenja (Arendt, 2015:).

»Najveća razlika između kontinentalnog i prekomorskog imperijalizma je ona što su njihovi početni uspjesi i promašaji bili upravo suprotni« (Arendt, 2015: 244). Arendt (2015) objašnjava kako je kontinentalni imperijalizam u samome početku razvio mržnju prema nacionalnoj državi, ali za razliku od prekomorskog imperijalizma koji je što brže i jače prikupljao teritorije, nije uspio u ekspanziji. Kako su panpokreti sve više jačali, a većina zemalja je bila višestranačka, raspad europskog stranačkog sustava bio je na vidiku. Ono što je panpokretima „dalo vjetar u leđa“ i privuklo mase jest to što su se nazivali upravo „pokretima“ čime su aludirali na nepovjerenje prema svim aktualnim strankama (Arendt, 2015). Nacizam je u sponu na vlast dobio veliku inspiraciju od Mussolinijeva fašizma koji je u svojim počecima predstavljao kompetentnu i iskrenu skupinu detereminiranu da poboljša javne poslove države što je naravno, bio samo privid. Pravi cilj ovakvih skupina jest stavljati svoj interes u prvi plan sve dok svaki drugi interes i svaka druga stranka u potpunosti ne prestane biti, a tada spomenuta skupina postaje svojevrsni gospodar ili „bog“ države. Unatoč spomenutom utjecaju panpokreta, nisu oni, već totalitarni pokreti, predstavljali kraj europskog stranačkog sustava, određenije, Hitlerov dolazak na vlast. Ovaj događaj odjeknuo je glasno diljem Europe, pa je tako većina zemalja poput Poljske i Francuske uspostavila neki oblik diktature (Arendt, 2015).

2.1. Posljedice ratne ostavštine

Arendt (2015: 261) o posljedicama Prvog svjetskog rata započinje: »Dani prije i poslije Prvog svjetskog rata nisu odijeljeni poput kraja nekoga starog i početka novog razdoblja, nego kao dan prije i dan poslije eksplozije«. Weimarska Republika, današnja Njemačka, nakon katastrofalnog poraza u Prvom svjetskom ratu, ali i zbog ogromnih troškova rata, ukinula je pretvorbu tadašnje valute, *Papiermarka*, u zlato. Budući da je Njemačka cijeli rat financirala posuđivanjem i zaduživanjem (Johnson, 2017), došlo je do hiperinflacije, a ona je uništila jednu cijelu klasu – klasu sitnih vlasnika. Nezaposlenost i neimaština nije se zaustavila ovdje, već je zahvatila gotovo svaki stalež društva u svim nacijama (Arendt, 2015: 261). U ovom periodu, vladao je strah i nesigurnost karakterizirana mnogim građanskim ratovima popraćenim velikim migracijama čije skupine nisu bile dobrodošle nigdje, te su postale »bezdomne, svjetski ološ i apatridi« (Arendt, 2015: 261). U mnogim državama Starog kontinenta došlo je do sve veće mržnje između manjima i susjednih država, te je nestala je sva solidarnost potencirana i ubrzana despotskom birokracijom. Sada je, Hobbesovski rečeno, došlo do rata svih protiv svih – Srbi i Hrvati, Poljaci i Ukrajinci, Slovaci i Česi (Arendt, 2015: 262). Iako su na prvu ovi sukobi izgledali poput sitnih nesuglasica i sporova, pojavile su se dvije skupine žrtava čije su se patnje i problemi razlikovali od svih ostalih; osobe bez države i manjine, nazivani „bliski rođaci“ koji iza sebe nisu imali vladu i zakone koji bi ih zaštitili, nego su bili prisiljeni živjeti pod milošću zakona o iznimkama koje niti jedna vlada osim čehoslovačke nije potpisala voljno i priznala kao punopravni dio zakona. Budući da je broj manjina sve više rastao u srednjoj i zapadnoj Europi, moćnici i čelnici totalitarnih politika započeli su s korištenjem novog oružja – oduzimanja državljanstva (Arendt, 2015). Primarne žrtve ovih progona i terora bili su politički protivnici i Židovi. Antisemitistička propaganda nacionalsocijalizma u službenim novinama SS-a, *Das Schwarze Korps*, 1938. upozorava i one države koje nisu antisemitistički nastrojene kako će se uskoro uvjeriti da su Židovi »ljudi bez državljanstva, prosjaci koje se ne može identificirati, bez novca i bez putovnica« (Arendt, 2015: 263).

2.3. Problem ljudskih prava

»Deklaracija o pravima čovjeka potkraj osamnaestog stoljeća bila je prekretnica u povijesti. To je značilo ni manje ni više nego da od tada Čovjek, a ne Božja zapovijed ili povijesni običaji, treba biti izvor Zakona« (Arendt, 2015: 283). Ono što se isprva činilo „neotuđivim“ ljudskim pravima, ispostavilo se neprovedivim. Naime, nakon Francuske revolucije, kroz devetnaesto i

dvadeseto stoljeće, pitanje ljudskih prava je, kako se čini, dobilo neko novo značenje – ono sada postaje sredstvo zaštite onih koji se nemaju na što drugo osloniti i onih koje nitko ne brani (Arendt, 2015). Razlog iz kojeg niti jedna, bilo liberalna ili radikalna stranka u dvadesetom stoljeću ne spominje ljudska prava u svojim programima upravo su građanska prava – svaka osoba koja je građanin neke države je pod njihovom zaštitom. No, kad god bi se pojavila osoba bez državljanstva, cijeli koncept građanskog prava pada u vodu. Unatoč nastanku deklaracije o ljudskim pravima, nitko nije znao koja su to prava zapravo i kako se razlikuju od nekih drugih. Arendt (2015) dodatno navodi dva izgubljena prava prethodno spomenutih apatrida i ljudi bez državljanstva; prvo je gubitak doma te gubitak cijelog društvenog tkiva u kojemu su stvorili svoje posebno i „sigurno“ mjesto u svijetu; drugo je gubitak zaštite vlade koji znači gubitak pravnog statusa u svim zemljama. Na zanimljiv način Arendt (2015) opisuje postepen postupak nacista za židovsko pitanje u tvrdnjama kako njihova nesreća nije niti u lišenosti života, slobode ili potrage za srećom, već što ne pripadaju niti jednoj zajednici i nigdje nisu poželjni, a samim time za njih ne postoje zakoni. Nacisti su prvotno Židovima oduzeli građanska prava, potom ih tjerali u koncentracijske logore i *ghetta*, te na kraju, nakon što su utvrdili da baš nitko ne mari za njima, uvodili u plinske komore. Sloboda, koje bi trebalo biti temeljno ljudsko pravo se ovdje ironizira i dovodi do apsurdna. Još i Aristotel, prije skoro dva i pol tisućljeća, definira čovjeka kao društveno biće koje misli i govori, tj. *zoon politikon* ili *zoon logon echon*, a kada biće nema te attribute, kao što su ih nacisti oduzeli Židovima, oduzima im se ono što ih čini čovjekom – čovjek postaje ljudsko biće samo u smislu pripadnika određenoj vrsti; on nema državljanstvo, posao, sredstva da se izrazi, te u konačnici gubi smisao.

3. Totalitarizam

3.1. Mehanizam totalitarnog pokreta

Arendt (2015: 300) tvrdi kako totalitarni pokreti, ali još bitnije, njihovi vođe, brzo padaju u zaborav nakon smrti. Ipak, njihove se vladavine, nije moglo zaboraviti ili ignorirati. Oni su se začahurili u umove i srca sljedbenika i nikako se nisu dali iščupati;

»Pred radnicima (Hitler) govori jednako pouzdano kao i pred znanstvenicima. Njegove riječi pogađaju duboko u srca poljoprivrednika i stanovnika. Kad razgovara s djecom, oni su duboko dirnuti. Magija njegovog glasa dopire do tajnih osjećaja muškaraca. Povijesnu filozofiju prevodi na narodni jezik. Ima sposobnost pozvati davno zaboravljenu povijest i učiniti da se oni koji ga čuju osjećaju kao da su oduvijek znali za nju. U njegovu govoru

nema elementa superiornosti, onakvog koji se vidi u govorima obrazovanih« (Goebbels, 1936: 31).

Adolf Hitler je na vlast došao potpuno legalno u smislu većinske pobjede na izborima, a tokom svog političkog djelovanja oduvijek je zračio nekom samouvjerenosti što je fasciniralo i privlačilo sve društvene slojeve, te u konačnici – kontroliralo i organiziralo mase. S druge strane, Staljin, kojemu je u dolasku na vlast zasigurno pomogao trijumvirat s Zonovyevom i Kamenevom protiv Trotskog, kao i Lenjinovi moždani udari kao posljedice neuspješnog atentata 1918., ipak nisu jedini razlozi i uzroci njegovog uspona (Scheffer, 1930). Neupitno je kako je njegova ličnost bila veoma popularna, no ova se popularnost, kako kaže Arendt (2015), ne može pripisati lažljivoj propagandi, već hvalisanju prošlim, i planiranjem budućih zločina. Nacisti su, primjerice, čvrsto vjerovali kako činjenje zvjerstava i zala ima neku morbidnu privlačnost ljudskom umu, a boljševici uništavaju tadašnje moralne norme iz samog korijena (Borkenau, 1940). Ljudi vole nasilje, oni ga glasno pozdravljaju poput djece u školskom dvorištu pri svjedočenju tuče njihovih vršnjaka. Ova ljudska morbidna opsjednutost zlom nije najstrašniji dio totalitarnih režima; postoji nešto puno gore – uvjerenja. Donekle je jasno kako nekog nacista ili boljševika uopće neće nimalo uzdrmati zvjerstva koja se rade protivnicima režima, no kada se režim krene uništavati iznutra, kada krene ubijati svoju djecu i kada u konačnici izbaciti i mučiti dotičnog nacista – on će mu svejedno ostati vjeran (Arendt, 2015). Sa sljedbenicima takvog vjerovanja nema smisla argumentirati i razgovarati; oni više nemaju sposobnost razlučivanja – konformizam je uništio sve. Ovaj fanatizam nestaje tek u trenutku kada režim napusti svoje sljedbenike i uništi svako njihovo slijepo vjerovanje u pokret što je tek bilo vidljivo ulaskom savezika u Berlin i predaja stjegonoša nacizma, Waffen-SS-a, koja je posljednjih nekoliko tjedana pokleknula pred beznadnosti situacije kao bilo koja jedinica sastavljena od civila (Paetel, 1954).

Anglosaksonske zemlje i stranke nacionalnih država organiziraju klase s njihovim mišljenjima, potrebama, i interesima; totalitarni režimi organiziraju mase – oni ovise o brojnosti svojih sljedbenika (Arendt, 2015). Čista ljudska brojnost je dakle osnova „uspješnog“ totalitarnog režima, a to nije imala nijedna neototalitarna ili jednopartijska vladavina, počevši od Mussolinijeva fašizma, Rumunjske, Poljske, Mađarske, Portugala ili Francove Španjolske. Nacisti su takve nedostatke svojih saveznika javno isticali u bilo kojoj prigodnoj situaciji, što se može vidjeti u činjenici da je jedina osoba prema kojoj je Hitler ikada gajio poštovanje nije bio ni Mussolini, a niti Franco, nego upravo Staljin, vođa drugog totalitarnog pokreta (Picker, 2003: 113). Interesantno, Staljinu je, prema Hruščovljevu (1956) referatu na Dvadesetom kongresu Partije, jedina osoba od povjerenja bio upravo Hitler. Arendt (2015) kaže kako je baš nedostatak

stanovništva bio temeljni razlog zbog kojeg je nacizam zaostajao za svojim totalitarnim parnjakom sve do izbijanja rata i širenja Europom.

Bitna razlika između totalitarne vladavine i totalitarnog pokreta jest ta da je totalitarna vladavina samo i isključivo moguća na području gdje postoji suvišak masa i gdje odstranjivanje dijela mase, bilo to iz političkih, rasnih ili drugih razloga, neće rezultirati depopulacijom. Arendt (2015) kaže kako totalitarni pokret može postojati gdje god postoji masa koja iz nekog razloga osjeti potrebu za političkom organizacijom te naglašava kako je ovdje ključan pojam „masa“: ljudi koji se ne mogu uklopiti u bilo kakvu organizaciju utemeljenu na zajedničkom interesu, oni su politički neutralni, ne izlaze na izbore i ne pristupaju niti jednoj stranci. Isti ti „apolitični i glupi ljudi“ novačeni su u totalitarnim režimima u SSSR-u i Njemačkoj, a budući da su bili potpuno nove figure u tadašnjem političkom svijetu – korišteni su u svrhu propagande protiv političkih protivnika jer su nacistički vođe bili sigurni da ih stranački sustav nije koristio (Arendt, 2015).

3.2. Iluzija o demokraciji

Uspjeh totalitarnih pokreta značio je kraj dviju iluzija demokratski vođenih država, europskih nacionalnih država i kao što je već spomenuto, njihova stranačkog sustava (Arendt, 2015). Pojam demokracija dolazi od grčke riječi *demokratia*, što je složenica riječi *demos*, što znači narod, te *kratos*, što znači vladavina (Held, 1990: 17). Demokracija počiva na počelima u kojima građani kroz većinsku pobjedu određene stranke na izborima sudjeluju u donošenju odluka i vladavini, odnosno, »oblik vladavine u kojem vlada narod« (Mratović, 1971: 35). Arendt (2015) tako kaže totalitarni pokreti ipak pokazuju kako i politički neutralne i distancirane mase mogu itekako donijeti prevagu u demokratskoj zemlji, a samim time demokracija može funkcionirati prema pravilima koja priznaje samo manjina. Druga demokratska iluzija pokazuje da politički ravnodušne mase nisu važne, što totalitarni pokreti u potpunosti uništavaju; prema Arendt (2015), oni dokazuju kako demokratska vladavina počiva na prešutnom odobravanju i toleranciji ravnodušnih dijelova naroda koliko i na artikuliranim i vidljivim institucijama zemlje. Ulaskom u parlament, totalitarni pokreti su pokazali narodu kako parlamentarne većine ne odgovaraju stanju u zemlji, a samim time uništili vladina vjerovanja u demokraciju.

Demokracija počiva na jednakosti svih, svi su jednaki pred očima zakona, »samo su jedni jednakiji od drugih« (Orwell, 2009: 36). Da bi demokratska sloboda kao takva bila validna i vrijedila, građani moraju pripadati nekim skupinama koje bi ih zastupale. Budući da je Francuskm revolucijom nestala društvena stratifikacija u Europi, ona je dala usponu nacizma ogroman poticaj,

baš kao i boljševizmu. Rusko pučanstvo je nakon nestanka društvene stratifikacije postalo »veliko mlitavo tijelo, bez ikakva političkog obrazovanja, gotovo neprijemljivo za ideje koje bi mogle oplemeniti djelovanje« – što je činilo savršeno tijelo za totalitarne manipulacije i propagande (Souvarine, 1939: 290). U Njemačkog i Austriji, nakon Prvog svjetskog rata, došlo je do prisilne promjena iz monarhije u republiku, a neimaština, nezaposlenost, glad i inflacija uništavali su društvo do korijena; narod je zamrzio *status quo* i postojeću vlast – što je Hitleru otvorilo ogromnu skupinu ljudi za manipulaciju. Nacisti su vješto izbjegavali korištenje pojma demokracije, republike ili diktature jer oni upravo upućuju na neki uređen oblik vladavine, a Hitlerovo viđenje države je bilo samo kao sredstvo za očuvanje rase, baš kao što je boljševicima sredstvo u borbi klasa (Arendt, 2015).

3.3. Gubitak individualnosti čovjeka

Totalitarni pokreti mogu postojati jedino i samo ako ukinu sav individualizam, a narod postane masa, čovjek nije više čovjek, već samo broj. Arendt (2015) tvrdi kako su mase izrasle iz atomiziranog društva koje je karakterizirala osamljenost pojedinca, a jedina stvar koja je to ublažavala je bila pripadnost klasi. Slomom klasnog društva, došlo je do velike promjene u mentalnim sklopovima naroda i razvila se – psihologija mase. Mišljenje da pojedinac nije bitan i da je potrošna roba, postala je masovna pojava (Arendt, 2015). U ovoj masi, ljudi su se osjećali sigurno, nestala je sva tjeskoba, u kojoj je, Heidegger (1985: 209) kaže »gubitak dovedem putem svog vlastitog bitka pred sama sebe«. Ove mase su bile savršeni alati Heinrich Himmleru, zapovjedniku Waffen SS-a, koji je tvrdio kako njih ne zanimaju svakodnevni zadaci, već »ideološka pitanja kojih se važnost mjeri desetljećima i stoljećima (U.S. Government, 1946). Ovakvu psihologiju masa karakterizirala je ravnodušnost sa smrću, gubitak osobnog interesa, prezir prema zdravom razumu i opsjednutost pravilima pokreta (Le Bon, 1989). Arendt (2015) shvaća čovjeka mase kao biće čije karakteristike nisu brutalnost ili zaostalost, već izoliranost i odsutstvo normalnih društvenih odnosa.

»Najdarovitiji vođe masa našeg doba potječu iz svjetine, ne iz masa« (Arendt, 2015: 310). Hitler i Staljin školski su primjeri takvih ljudi; Hitler je bio „V-Mann“ u bavarskoj skupini „Reichwehr“ čiji je glavni cilj bio stvaranje krivca i „žrtvenog jarca“ za katastrofalan poraz Njemačke u Prvom svjetskom ratu – krivac je pronađen ni u kome drugom nego Židovima i komunistima (Arazi, 1994). Ova skupina bila je skupina propalica, uhljeba, neprilagođenih i odbačenih. Staljin je došao iz urotničkog aparata boljševičke partije s mješavinom otpadnika i revolucionara (Arendt, 2015). Preduvjet za dolazak na vlast totalitarnim vođama bila je

atomizacija društva; nacistima se ona prikladno dogodila kroz povijesne okolnosti, međutim, boljševici su morali stvoriti umjetno atomizirano društvo.

Za vrijeme Lenjinove vladavine, postojalo je „previše klasa“ i nacionalnosti u SSSR-u, što je Staljinu predstavljalo veliku prepreku na putu prema atomizaciji društva – zato je morao uništiti sve što je ostalo od Lenjina: nacionalne sovjete, komunalne institucije i konačno, klase. Seljaci, zbog njihovih velikih posjeda i brojnosti, bili su najmoćnija klasa u SSSR-u, što je za Staljina značilo da ih mora likvidirati pod svaku cijenu (većinom umjetno izazvanom gladi). Ova čistka završila je u ranim 1930.-im godinama, a oni koji nisu bili mrtvi ili deportirani, znali su da njihovi životi i životi njihovih voljenih ne ovise o njima, nego o hirovima vlasti (Arendt, 2015). Druga klasa na Staljinovoj tapeti za eliminaciju bili su radnici. Radnici nisu bili toliko moćna klasa kao seljaci te su pružali jako malo otpora; prvotno zbog boljševičkog prisvajanja privatnih tvornica kao državnih, a potom Stahanovskog sustava² koji je uništio svu solidarnost između radnika i posao pretvorio u borbu za preživljavanje. Ovaj proces završen je 1938., kada je cijela radnička klasa pretvorena u prisilnu radnu snagu (Arendt, 2015). Treća na redu bila je likvidacija aristokracije. U njoj se Staljin riješio upravne i vojne aristokracije sovjetskog društva, a skoro sve službe, tvornice, institucije, uprava i Partija prešli su u njegove ruke likvidacijom oko 8 milijuna ljudi (Kravčenko, 1946). Arendt (2015) kaže kako je Velika čistka završila likvidacijom visokih policijskih dužnosnika – baš onih koji su Veliku čistku organizirali – sada više nitko (osim jednoga) nije bio siguran. 1930. godine, to jest, šesnaestim kongresom Partije, Staljin proglašava sva lijeva ili desna skretanja »odrazom otpora seljaštva i sitne buržoazije u redovima Partije« (Souvarine, 1939: 440), te tako sva ostala politička mnijenja nestaju, a Staljin, čak i prije Lenjinove smrti, postaje totalitarni vladar. U SSSR-u, atomizacija mase provedena je putem nemilosrdnih i detaljnih klasnih čistki. Čistke su bile jako detaljne jer nisu samo likvidirale određenog „krivog“ pojedinca, već njegovu cijelu obitelj i prijatelje. Ovaj jako dobro promišljen sustav i najbolje sredstvo boljševika u atomizaciji društva, naziva se „krivnja po srodstvu“, a u njemu se svi bivši prijatelji optuženog momentalno pretvaraju u njegove najgore neprijatelje te Partiji daju sve potrebne informacije i lažno klevete kako bi spasili svoj život (Arendt, 2015).

Totalitarni pokreti se razlikuju od svakog pokreta ili stranke po tome što od svakog pojedinog člana traže neograničenu, bezuvjetnu, totalnu i nepokolebljivu odanost. Ovaj zahtjev postavlja se pri totalitarnoj organizaciji zemlje putem totalitarnih ideologija (Arendt, 2015). Za razliku od nacističke Njemačke, koja je ovaj proces savršeno provela, SSSR ga je morao naknadno,

---

² Aleksej Grigorievič Stahanov bio je sovjetski rudar, inovator industrije ugljena i osnivač pokreta Stahanov. 1935. godine, Stahanov je iskopao 102 tone ugljena brzinom od 7 tona, što je 14 puta više od standardne brzine. Ovaj pokret karakterizirao je rad puno više nego što je potrebno, a radeći više i učinkovitije, jačali su komunističku državu.

umjetno provesti kako bi svakom pojedinom članu dao osjećaj „kako baš za njega postoji jedno jedino sigurno i toplo mjesto na ovom hladnom svijetu“ – mjesto u partiji. Ovakve manipulacije dovodile su do potpune izoliranosti pojedinaca od obitelji i prijatelja. Ispraznio se sav sadržaj mozga kako bi se omogućilo punjenje novim uvjerenjima. Hitlerovo najveće postignuće u stvaranju nacističke stranke sigurno je bila njegova postupna izgradnja od male nacionalističke stranke pune čudaka i izopćenika, sve do nacističkog Pokreta koji u potpunosti ukida stranački sustav. Hitler i nacisti nisu stranački sustav ukinuli razgovorom o njemu ili nekim izmjenama – samo nisu razgovarali o njemu. Sam Hitler (1939: 203) u svom djelu *Mein Kampf* kaže kako »je bolje imati zastarjeli program nego dopustiti raspravu o programu«. Staljin je, kao i za indoktrinaciju članova u partiju, imao teži zadatak. Ipak, ukidanjem frakcija u ruskoj partiji i stalnim reinterpreteranjem marksizma i njegove doktrine u korist partije, postigao je praktički isti rezultat (Arendt, 2015). Staljin je stvorio okruženje u kojemu nitko osim njega nije mogao znati sljedeći korak, a to je vodilo neometanoj poslušnosti. Isto tako govori i Himmler u svom poznatom geslu: »Moja čast je moja odanost«, što upućuje na apsolutnu odanost koja nadilazi vlastitu savjest ili vjernost (Arendt, 2015). Dakle, cilj totalitarnih režima je u potpunosti vladati nad ljudima, biti im jedina stvar o kojoj razmišljaju, „dolaziti im u san poput Krampusa“ i okupirati im um sve dok ne postanu robovi režima. Arendt (2015) totalitarne vođe naziva „službenicima mase“ – on ovisi o masi, jednako kao što masa ovisi o njemu. Hitler, koji je bio ovoga svjestan u potpunosti tako u jednom od svojih govora upućenim „Sturmabteilung“ ili skraćeno, SA, kaže: »Sve što jeste, to ste zahvaljujući meni; a sve što ja jesam, to sam samo zahvaljujući vama« (Bayer, 1938). Nationalsocijalizam i boljševizam vjerovali su da totalnu dominaciju može ostvariti samo pokret koji se održava u kretanju, to jest, kontrolom nad svakim pojedincem u svakoj sferi života (Hitler, 1936). Arendt (2015) zaključno tvrdi kako osvajanje vlasti nasilnim sredstvima nikad nije cilj, već samo sredstvo. Pravi cilj pokreta bio bi organizirati što više ljudi, pokrenuti ih i održavati ih u tom stanju, ipak – politički cilj koji bi značio kraj pokreta ne postoji (Arendt, 2015).

3.4. Privremeni savez svjetine i elite

Totalitaristički režimi imaju opskurnu privlačnost elitnim skupinama društva što privlači velike znanstvenike, umjetnike, filozofe, doktore i političare u njihove ralje. Ova privlačnost, kao i odnos svjetine i elite, kako kaže Arendt (2015), prikazuje i govori o ozračju u kojem nastaje totalitarizam. Vođe totalitarnih pokreta su ljudi svjetine – posjeduju određene jasne psihološke i političke crte svjetine. Arendt (2015) postavlja jako zanimljivo pitanje: što će biti kada se iz mase izdigne autentični pojedinac i prevlada? Ona ga uspoređuje s Himmlerom, koji je bio jako

proračunata i sitničava osoba, kao i Molotovom, Staljinovim zagovornikom koji je bio poznat po svojoj tvrdoglavosti. Karakteristika koja povezuje vođe totalitarnih pokreta je nepripadnost klasnom i nacionalnom sustavu europskog društva, a njegovim se raspadom pruža prilika za elitu i svjetinu. Vođe totalitarnih pokreta dijele velike sličnosti s ranijim vođama svjetina; neuspjeh u karijeri i društvu te promašaji u privatnom životu (Arendt, 2015). Upravo ove činjenice su koristili njihovi protivnici u kampanjama, međutim, to je još bolje djelovalo prema masama, koje su totalitarne vođe sve više i više podržavale. Mase su vjerovala kako je vođa „njihov glas“ koji dijeli njihov prezir prema uglednom društvu i teži promjeni što se pokaže samo kao prolazna i luda ambicija totalitarnih vođa (Arendt, 2015). Frontovske generacije – ljudi koji su odgajani prije Prvog svjetskog rata i oni koji su sudjelovali u njemu – bili su predvodnici ideologija nacizma, fašizma i boljševizma (Arendt, 2015). Ona dodatno naglašava kako su oni bili ti koji su mrzili „doba sigurnosti“ prije Prvog svjetskog rata, a kada je izbio sav njihov entuzijazam i volja su se probudili. Elitu je naime, na saznanje o početku rata, preplavila nada kako će sve što poznaju biti uništeno u „željeznim raljama rata“ i radikalizmu totalitarnih pokreta. U predratnom stanju, nezadovoljstvo, gađenje ideologijom i moralnim normama buržoazije bilo je sveprisutno, a frontovska generacija je bila obuzeta željom da cijeli taj svijet lažne sigurnosti i kulture propadne. Ovaj osjećaj i želja nisu se promijenili čak niti nakon svjedočenja svih zvjerstava i katastrofa koje rat nosi. Vojnici nisu izašli iz rovova kao pacifisti, već su bili ponosni na to iskustvo za koje su mislili da će biti mjerilo za uspostavljanje nove elite (Arendt, 2015). Ipak, i zagovornici rata poput Ernsta Jünger (1929) bili su svjesni da u ratu u modernom dobu nema časti, hrabrosti i viteštva, već ostaje samo uništenje i krvništvo.

Arendt (2015) tvrdi kako je rat je kroz svo ubijanje i istrebljenje postao „otac“ novog svjetskog poretka – klase su postale mase. Hitler je kroz prve godine svoje političke karijere veoma vješto koristio osjećaje frontovske generacije, a čovjek mase je žudio za anonimnošću i sudjelovanjem u nekoj velikoj svrsi koja briše sve razlike između pojedinaca (Arendt, 2015). Ova žudnja za individualnošću dolazi od osjećaja zarobljenosti u društvu i nemogućnosti bijega od istog, a ova napetost dodala je žudnju za nasiljem sveprisutnoj žudnji za anonimnošću (Arendt, 2015). Nacistička propaganda koristila je pojam „nediferenciranog drugarstva“ kako bi privukla što veći broj veterana Prvog svjetskog rata u Njemačkoj, ali i ostalim europskim državama. Tako su na neki način svojim aktivizmom i inzistiranjem na »prvenstvu čistog djelovanja i na nadmoćnoj sili čiste nužnosti« (Arendt, 2015: 324) stvorili alternativnu stvarnost frontovskoj generaciji u kojoj su se ovi osjećali ugodno. Ovaj aktivizam je također nudio odgovor na pitanje „Tko sam?“, a on je bio „Ti si ono što si učinio“. Arendt (2015) dodaje kako ova tvrdnja nije niti redefinicija osobnog identiteta, već mogućnost bijega od stvarnosti i funkcija koje je društvo nametnulo

pojedincu. Kroz naglašavanje kako totalitarni pokreti daju prednost terorizmu nad svim drugim, Arendt ga diferencira od svih ostalih oblika terorizma: on nije samo sredstvo proračunate politike, on je »vrsta filozofije kroz koju se mogu izraziti frustracija, ogorčenost i slijepa mržnja, neka vrsta političkog ekspresionizma[...] koji je potpuno spreman platiti životom kako bi iznudio priznanje svojeg postojanja« (Arendt, 2015:324). Istim duhom i Joseph Goebbels govori kako će u slučaju poraza, nacisti znati kako „zalupiti vratima tako da ih se stoljećima ne zaboravi“ (Rauschnig, 1939). Dakle, svjetina pod svaku cijenu želi ući u povijest, makar cijenom uništenja svega. Ipak, masa i elita nisu bili istog mišljenja; elita je do te mjere shvaćala anonimnost da je poricala postojanje genija i sve njegove proizvode, ali usprkos svim razlikama svjetine i elite, ona je bila jako zadovoljna utjecajem „podzemlja“ na ugledno društvo da ga prihvati kao sebi jednakog (Arendt, 2015). Njima je čak i cijena potpunog uništenja bila vrijedna promatranja kako se oni koji su nekad nepravedno odbačeni opet probijaju – na ovoj radosti počivao je privremeni savez svjetine i elite. Upravo se to dogodilo između njemačkih čeličnih magnata i Hitlera – ugledno društvo je prihvatilo propalicu (Arendt, 2015). Arendt (2015) opisuje ovaj, neobičan savez između elite i svjetine proizlazi iz činjenica da su upravo ti slojevi bili prvi izbačeni iz slojeva klasnog društva, a osjetile su da predstavljaju sudbinu svog vremena i da ih slijede beskrajne masa pa su htjeli provesti revoluciju. Svjetina se nadala da će joj masa pomoći pri usponu na vlast i utemeljenju poduzetnog duha, ali totalitarizam je shvatio da bi to moglo ugroziti potpuno dominaciju nad čovjekom. Nadalje, masa bezosjećajnih robota za ubijanje pokazale su se mnogo korisnijima za velike zločine nego kriminalci, ali samo ako se zločini dobro organiziraju i izgledaju kao svakodnevni posao. Protiv nacističkih zločina u tadašnjoj Njemačkoj prosvjedovala je šačica ljudi, od kojih su većina bili predstavnici svjetine, tj. Hitlerovi bivši kolege. Max Weinreich (1946: 153-154) prenosi riječi Wilhelma Kubea (generalni povjerenik Trećeg Reicha u Minsku) na početku masovnih ubijanja kaže: »Ja sam, dakako, riješen i voljan surađivati u rješavanju židovskog pitanja[...] Trebamo li njihov pokolj prepustiti Litavcima i Letoncima, protiv kojih je čak i domaće pučanstvo? Ja to ne mogu učiniti«. Tako ni primjerice Himmler, jedna od najmoćnijih osoba na svijetu nakon 1936., nije bio jedan od nemilosrdnih krvnika. Arendt (2015) kaže kako je bio „normalniji“ od svih prvobitnih vođa nacističkog pokreta. Goebbels je bio boem, Streicher seksualni manijak, Hitler fanatik, a Rosenberg čudak. Himmler je pokazivao impresivnu razinu organizacije³ i dokazao da većina ljudi nisu manijaci, čudaci, gubitnici ili boemi, već dobri, obiteljski ljudi. »Filistar je buržuj izoliran od vlastite klase« kaže Arendt (2015:331), on je onaj

---

³ Ovaj rad ne namjerava Heinricha Himmlera prikazati kao dobru ili moralnu osobu ni na koji način. Dani primjeri su izvanci iz knjige *Izvori totalitarizma* i služe samo kao prikaz njegovih organizacijskih vještina i usporedbe njegove osobnosti s ostalim nacističkim vođama.

pojedinaac koji je uzrokovao raspad buržoaske klase. Himmler je čovjeka mase, a ne svjetine, pretvorio u kotačić u mašineriji za ubijanje. Čovjek mase je imao osobine filistra – dok se cijeli svijet urušavao, on se brinuo za svoju sigurnost i bio je spreman na najmanji podražaj žrtvovati sve. Totalitarni režimi iskoristili su ovo u potpunosti i nakon par godina uspostavili potpunu dominaciju i kontrolu svakog dijela života u Njemačkoj – privatnost više nije postojala (Arendt, 2015). Arendt (2015) zanimljivo izlaže svojevrsnu obranu elite tvrdnjama da čak i ako jesu ili nisu nadahnuli totalitarne režime svojim sposobnostima, nije imalo utjecaja na totalitarizam, ali je imalo utjecaj u postavljanju tvrdnje: „Mi smo ovdje i sada“ vanjskom svijetu. Totalitarni su režimi kasnije proganjali svaki viši intelektualni oblik mišljenja zbog mržnje prema svemu što totalitarni vođe ne razumiju, a sve intelektualce i talente uvijek zamjenjuju „čudacima i budalama“ čiji je nedostatak inteligencije pečat njihove lojalnosti (Arendt, 2015).

3.5. Totalitarna propaganda

Iako zamah totalitarizma ima privlačnu moć za svjetinu i elitu; mase se mora osvojiti propagandom (Arendt, 2015). Totalitarni pokreti u svom usponu na vlast ipak ne mogu koristiti isključivo teror, već se moraju javnosti predstaviti kao kompetentni, odlučni i jasni u svojim ciljevima. Bjelodano je kako su teror i propaganda u totalitarnom režimu „kao automobil i gorivo“ jer kako kaže Kohn-Bramstedt (1945:164): »teror bez propagande će izgubiti glavninu svoga psihološkog učinka, ali ni propaganda bez terora ne postiže svoju punu snagu«. Arendt (2015) ipak tvrdi kako je ova teorija samo donekle točna, naime, ona tvrdi da gdje god totalitarizam ima apsolutnu kontrolu, propaganda pada u drugi plan, a zamjenjuju ju indoktrinacija i nasilje koji ostvaruju totalitarne ideologije i vješto skrivaju laži režima. Boljševici su, primjerice, kako bi se mogli „pohvaliti“ nestankom nezaposlenosti, jednostavno ukinuli sve državne potpore i povlastice za nezaposlene (Ciliga, 1940:109) čime su ostvarili staru socijalističku doktrinu: »Tko ne radi, ne treba ni jesti«. Arendt (2015) navodi još jedan primjer Staljinova ponovnog ispisivanja ruske povijesti: ako određene knjige i dokumenti ne odgovaraju ideologiji režima, uništava se njih i njihove autore. Nacisti su, s druge strane, koristili antisemitsku propagandu na istočnim teritorijima kako bi bolje kontrolirali stanovništvo – nisu Poljake istrebljivali jer su im se suprotstavili, nego jer njihova ideologija govori kako su Poljaci, kao i ostali slavenski narodi, bez intelekta (Arendt, 2015). Usprkos postojanju dva totalitarna režima, ostatak svijeta nije bio totalitaran. Totalitarni su režimi tako prisiljeni koristiti propagandu kako bi se obratili neototalitarnim slojevima i zemljama. Hitlerovi su govori svojim generalima školski primjeri propagande karakterizirane lažima poput preseljenja svih Židova na Madagaskar, iako je i tada, (a

i godinama prije govora) znao i planirao „konačno rješenje“ (Picker, 2003). Arendt (2015) dodaje kako vanjsku sferu nisu predstavljali isključivo spomenuti slojevi, već i „širi krugovi“ nacističke partije koje su Hitlerovi najbliži suradnici morali dodatno izložiti propagandi kako bi ih pripremili za potpunu dominaciju. Hitlerova propaganda nije bila temeljena samo na laži. Puno puta je u svojim govorima iskreno i brutalno govorio o planovima Partije i njenim ciljevima, ali javnost to nije shvaćala ozbiljno (Arendt, 2015).

Propaganda je dakle, sastavni dio „psihološkog rata“, ali teror je nešto puno više. Propaganda polako blijedi kada totalitarni režim postigne svoje ideološke ciljeve, ali teror ostaje zauvijek – on u potpunosti vlada stanovništvom (Arendt, 2015). Primjerice, u koncentracijskim je logorima teror preuzeo sve, a propaganda je nestala. Propaganda je dakle samo jedan dio totalitarizma, iako najvažniji u odnosu s vanjskim svijetom. Teror je sama svrha i esencija totalitarizma, kaže Arendt (2015), te nadodaje kako je teror imao puno veću ulogu u nacizmu nego u komunizmu – nacisti su ubijali niže dužnosnike i članove suprotnih stranaka te ih tako postavljali kao primjer ostatku stanovništva. Sudovi i policija nisu poduzimali nikakve mjere povodom toga, pa je taj teror samo jačao. U ovim izljevima prikaza moći, jako je korisna bila „propaganda moći“ koju Arendt (2015) opisuje kao davanje do znanja javnosti kako je moć nacista iznad svakog državnog tijela, a i same države. Boljševička propaganda ljude je terorizirala i plašila kako će potratiti život, kaskati za svojim vremenom; a nacisti da će im se krv nepovratno pokvariti. Arendt (2015) daje interesantnu usporedbu poslovnog oglašavanja „magičnog sapuna za prištiće“ i totalitarne propagande – reklama za sapun sve žene koje ga ne koriste liši muževa, dok totalitarna propaganda sve koji nisu u partiji liši života. S obzirom da su sve dotadašnje ideologije utemeljene na utilitarizmu, došlo je do šoka u masama kada je totalitarizam predstavio antiutilitarno ponašanje (Arendt, 2015). Ona također tvrdi kako je pretpostavka Saveznika, koji su tvrdili kako je Hitlerovo masovno likvidiranje mentalno bolesnih i neizlječivo bolesnih ljudi isključivo u svrhu smanjenja broja gladnih usta, neopravdana. Hitler je iskoristio priliku čudovišta rata za masovni pokolj kako bi ostvario svoj program tisućljetnog Reicha.

Fanatično ponašanje pripadnika totalitarnih pokreta proizvod je potpune ravnodušnosti za osobne interese i apsolutna spremnost na žrtvu za pokret kao što je u posljednjim mjesecima rata Goebbels prenio Hitlerove riječi kako će Njemačkom narodu priuštiti brzu smrt gušenjem plinom ako bi došlo do poraza (Reck-Malleczewen, 1947: 190). Glavna karakteristika vođe masa (Hitlera i Staljina) jest apsolutna nepogrešivost – „vođa je uvijek u pravu“. Njih dolaskom na vlast zanima samo jedno – ostvarenje njihovih pretkazanja, što se i dokazalo kada su na kraju rata nacisti odlučili uništiti Njemačku u potpunosti ne bi li im se ostvarilo pretkazanje o propasti njemačkog naroda u slučaju poraza (Arendt, 2015). Hitler je tako 1939. pretkazao Reichstagu: »[...] u slučaju da

židovski financijeri uspiju još jednom gurnuti narode u svjetski rat, rezultat će biti uništenje židovske rase u Europi« (Goebbels, 1948: 148). Staljinovo pretkazanje da je moskovska podzemna željeznica jedina u svijetu bila bi lažna samo do trenutka kada bi uništio sve ostale na svijetu, tvrdi Arendt (2015) te zaključuje kako totalitarni vladar može ostvariti sva svoja pretkazanja samo ako u potpunosti dominira nad svima, pa tako pretkazanja totalitarnih režima otkrivaju njihov krajnji cilj – osvajanje svijeta.

Masu kao takvu ne mogu uvjeriti činjenice, iskustvo, osjetila ili bilo što vidljivo, već samo dosljednost sustava kojem pripadaju (Arendt, 2015). Arendt (2015) navodi kako je nacistička propaganda bila specifična jer se okoristila upravo ovom čežnjom za dosljednošću mase, dok su njihovi parnjaci boljševici kroz svoju tajnu policiju uvjerali svoje zatvorenike i žrtve kako su krivi za ono što i nisu počinili te uništavaju svaku logiku u čovjeku. U ovom momentu u kojem čovjekov um konstantno preskače preko granice fikcije i stvarnosti te je pod konstantnim strahom i prijetnjom, on je spreman priznati krivnju za sve. Detaljnije, Arendt (2015) tvrdi kako su „priznanja“ specijalnost boljševičke propagande isto kao što je legaliziranje zločina retrospektivnim zakonodavstvom bila specijalnost nacističke propagande, a osobina koju oboje dijele je opet – dosljednost. Uz pomoć dosljednosti stvaraju lažan svijet koji je čovjeku mase bolji, sigurniji i ljepši od onog stvarnog; oni ga izoliraju od stvarnosti. Staljin je, primjerice, konstruirao novu povijest ruske revolucije u kojoj Trocki nije bio glavni zapovjednik Crvene armije (Arendt, 2015). Najučinkovitija fikcija nacista bila je priča o svjetskoj uroti Židova koja se temelji na međunarodnoj povezanosti i međuovisnosti Židova u cijelom svijetu, pretjerivanju o njihovoj moći i utjelovljenju zla, kao i ulozi Židova u europskom društvu nakon njihove emancipacije – predstavljali su Židove kao urotnike, a sebe kao protuurotnike i heroje koji trebaju obraniti svijet (Arendt, 2015). Nacisti su tako razvili najučinkovitiju antisemitsku propagandu, a Arendt dodaje kako antisemitizam u Njemačkoj više nije bio stvar mnijenja o manjini ili politike, već briga svakog pojedinca o sebi i pitanje samoodređenja; onaj bez „pravilne“ obiteljske loze nije mogao pristupiti Partiji, a boljševici su izmijenili učenje Karl Marxa o pobjedi proleterijata i tako svaku drugu klasu proglašavali sramotnom. Samoodređenje kroz antisemitizam je bezličnim, deindividualiziranim masama dala identifikaciju i određenje te im tako dao lažnu stabilnost koja ih je činila boljim članovima Partije.

Arendt (2015) kao vrhovni motiv totalitarističke propagande određuje gomilanje moći bez posjedovanja sredstava nasilja, te dodaje kako originalnost može predstaviti ogromnu zapreku i teškoću, pa su oba totalitarna pokreta dvadesetog stoljeća samo propovijedala prijašnje ideologije. Ono što je privuklo mase prema totalitarnim pokretima je moć »žive organizacije« naspram »mrtvog mehanizma birokratske stranke« (Hitler, 1939) te vještina totalitarnih vođa da iskoriste

odabrane elemente starih ideologija kako bi stvorili novi, fiktivni svijet (Arendt, 2015). Totalitarni su vođe nastavljali koristiti iste ideologije i laži do samog kraja, čak i kada je njihova obmana postala očita. Arendt (2015) zaključuje kako je najveći razlog prevlasti totalitarne propagande nad propagandom svojih suparničkih stranaka nestanak svakog pitanja i mišljenja – riječ stranke je zakon. Ova vrsta propagande nadmoćna je nad svim ostalima, ali samo do trenutka poraza. Ona se tada u potpunosti raspada, članovi pokreta više nisu voljni žrtvovati sve za dogme te se vraćaju svom starom izoliranom životu (Arendt, 2015).

3.6. Totalitarizam na vlasti

Prema Arendt (2015), kada je došlo do trenutka boljševističkog i nacističkog preuzimanja vlasti, za razliku od dolazaka svakog drugog pokreta na vlast kroz čitavu povijest, nije se dogodila promjena socijalističkih stranaka u nacionalističke. Ona naglašava kako su prilikom dolaska na vlast bili u dvije opasnosti: proglašavanje apsolutne vladavine koja bi značila kraj velikog zanosa pokreta; i kretanje u smjeru nacionalizma što bi uništilo mogućnost vanjske ekspanzije. Pri dolasku totalitarnog vladara na čelo države, on je pred sobom imao dva teška zadatka: stvaranje fiktivnog svijeta i održanje kaosa u njemu, jer svaki poredak, stabilnost i normalnost bi značila kraj pokreta, a samim time i sve njegove planove (Arendt, 2015). Totalitarizmu na vlasti ipak ne ide uvijek u prilog posjedovanje potpune institucionalne moći – fikciju postaje sve teže i teže kontrolirati i ona polako izmiče kontroli, a s obzirom da propaganda više nema toliku moć uvjeravanja masa kako je „dan zapravo noć“, nema više glavnog potpornog stupa fikciji. S obzirom na prethodno rečeno, totalitarni režim je u velikoj opasnosti ako u njihovo more laži i obmane dospije i najmanji djelić istine (Arendt, 2015). S obzirom da je dominacija nad cijelim stanovništvom svojstvena totalitarnom režimu, pri usponu na vlast, on mora razviti neki oblik stožera koji bi obavljao organizaciju, pokuse i vodio logore, a pronalazi ga upravo u tajnoj policiji (Arendt, 2015).

3.6.1. Tajna policija

Nacisti su stavljali poseban naglasak na udvostručavanje svih institucionalnih položaja sa članovima Partije, a ako su postojala ona mjesta na koja nikako nisu mogli postaviti „svog“ čovjeka – samo su klonirali i posvojili dotičnu instituciju (Heiden, 1944). Shodno spomenutom kloniranju, nacisti su izradili preslik Ministarstva vanjskih poslova u obliku SS-a koji je bio zadužen za vanjske pregovore po pitanju arijevske rase u Belgiji, Nizozemskoj, Danskoj i Norveškoj (Arendt, 2015). U SSSR-u, stvar je bila slična, ali opet različita. Vlast poznata javnosti

je bila samo privid koji je ličila sjajna tradicija, dok su iza kulisa konce povlačili boljševici. Arendt (2015) dodaje kako su nacisti zadržali svu administraciju te joj oduzeli svu vlast, a boljševici stvorili cijelu novu vladu u sjeni. Arendt (2015) nastavlja tvrdnjom: što je vladino tijelo transparentije, to ima manje moći i utjecaja – što se manje zna o postojanju organizacije, ona je moćnija. Tako su nacisti i boljševici veoma slični, jedina razlika je što su SS i ostale tajne službe u čvrstim rukama Heinricha Himmlera, a u SSSR-u vlada potpuna neorganiziranost i kaos u policiji. Nijemci, kako Arendt (2015) misli, nisu smatrali da su oni nadmoćna rasa kojoj pripada cijeli svijet, nego da njih i sve druge narode treba voditi rasa koja će se tek roditi, ta rasa je trebala biti SS.

Himmler je pri dolasku na vlast prvo reorganizirao policiju dodavajući joj umnožavanje službi – decentralizira ih. Potom Gestapu dodaje Službu sigurnosti (SS), a tokom rata dodaje još dvije obavještajne službe: inspektore i vojnu obavještajnu službu. Glavni zadatak agenta SSa u inozemstvu tokom predratnog razdoblja bio je stvaranje tzv. „pete kolone“ – stvaranje razloga za vojnu intervenciju i početak rata. U ranim fazama razvoja totalitarnog režima, tajne se službe također bave i uništavanjem političke oporbe, pa je tako i Himmler, u čijem se govoru vidi strah koji prekriva tiranijom, rekao Reichswehru da se policijske snage proširuju jer postoji opasnost od „četvrtog fronta“ u Njemačkoj (U.S. Government, 1946). Kada je započeo rat, Himmler više skoro i nije trebao SS u Njemačkoj; oni koji su ostali su upravljali koncentracijskim logorima i održavanjem robovske radne snage, dok je većina SS-a bila na Istočnoj fronti gdje su većinom provodili masovna ubojstva, silovanja i slično (Arendt, 2015). Elitne postrojbe totalitarnih pokreta najviše služe cilju totalne dominacije, moguća jedino u teoriji pod uvjetom svjetske dominacije. Ipak, Hitler je bio jako zadovoljan i sretan zbog istrebljenja Židova, Slavena, Roma i ostalih čak i usred neposrednog poraza u ratu jer je smatrao kako je rat uvjet za neke totalitarne ciljeve (Lochner, 1948). Najveća razlika između despotske i totalitarne policije jest što ova druga uvijek traži i stvara „objektivnog neprijatelja“. Kako kaže Arendt (2015), kategorija objektivnog neprijatelja nadživljava svaku ideologiju o neprijateljima pokreta i razvija nove neprijatelje: istrebljenje svih Židova, potom Poljaka, a u planovima je bila i likvidacija nekih redova Nijemaca (U.S. Government, 1946). Boljševici su krenuli s istrebljenjem vladajućih klasa, potom kulake (bogate seljake), a onda na Ruse poljskog podrijetla, ratne zarobljenike, Nijemce s Volge i ruske Židove, tvrdi Arendt (2015) te nadodaje kako tajna policija ima središnju ulogu u procesu pretvaranja sumnjivca u objektivnog neprijatelja. Tajna policija je najmoćnija institucija svakog totalitarnog režima te upravlja svakom drugom državnom službom. Tajna policija ne dijeli ništa osim naziva s policijom u današnjem kontekstu, ona je sredstvo za ciljeve totalitarnog režima te služi najviše uhićenjima, likvidacijama i mučenjima određenih klasnih ili etničkih skupina

(Arendt, 2015). Ipak, ona je također podređena volji totalitarnog vođe. On je jedini koji može donijeti velike odluke i njegova riječ je uvijek posljednja. Tajna policija je posjedovala veliku moć nad protokom informacija u državi, ona nije pretpostavljala i otkrivala tajne svojih žrtava, već čuvala najveće državne tajne (Arendt, 2015). Kao što je navedeno, tajna policija se razlikuje od današnjeg poimanja ove državne institucije. No, ipak postoje neke sličnosti: tajna policija je imala korist od svojih žrtava i postajala partner u raznim djelatnostima protiv kojih bi se trebala boriti, npr. prostitucija, kockarnice i droga. Mito je dolazilo u svim oblicima, te je učvršćivalo njihov položaj u državi. Arendt (2015) navodi kako je Himmler SS financirao putem konfiskacije imovine ubijenih ili protjeranih Židova, a tek nakon potpisivanja ugovora s ministrom poljoprivrede i okorjelim nacistom Darréom primio je nekoliko stotina milijuna maraka. Financiranje u puno većim razmjerima došlo je od Alberta Speer, a koji mu je davao određen profit u uzvratu za određene usluge.

Početak rata, položaj tajne policije se dodatno uzdigao, svako preispitivanje rada tajne policije bilo je ušutkano i njen su moral i ugled bili izvan svake sumnje. Tako je i Himmler bio vješt u širenju propagande o poštenju, te je u jednome od svojih govora je rekao: »Mi imamo moralno pravo izbrisati židovski narod koji je odlučio izbrisati nas, ali mi nemamo pravo bogatiti se na bilo koji način, bilo da je posrijedi krznjeni ogrtač, džepni sat, jedna marka ili cigareta« (Arendt, 2015). Tajna policija ima ulogu izvršnog ogranka režima koji iznosi sve naredbe, a totalitarni vladar putem tajnih agenata ima cijelu mrežu za prijenos informacija. Arendt (2015) dodaje kako tajni agenti ne izlaze iz ove suradnje praznih ruku – oni su vladajuća klasa u totalitarnim zemljama i oni određuju moralne norme i pravila ponašanja, a svaka osoba koja se protivi ili ne odgovara toj liniji je sumnjivac. San tajne policije bio je apsolutna kontrola koji je teško ostvariv, no Arendt (2015) prenosi zastrašujuće izvještaje uhićenih NKVD agenata (ruska tajna policija) koji tvrde kako je policija imala tajne dosjee o svakom stanovniku, njegovoj obitelji, vezama i odnosima te je mogla izbrisati svaki trag osobe kao da se nikad nisu ni rodili. Arendt (2015) navodi kako je usprkos svim ostalim, najveća tajna bila u djelovanju tajne policije u koncentracijskim logorima; javnost je znala da se nešto događa, tj. da ljudi nestaju i da se zatvaraju nevini, međutim, o tome nitko nikada nije, niti je smio pričati. Dokaz Hitlerove vjere u SS i važnosti ove organizacije za njega prikazuje činjenica da nije smatrao kako je rat izgubljen ni kada su njemački gradovi gorjeli, niti kada je industrija bila bombardirana do neprepoznatljive mjere, već kad je saznao da je SS izgubio kontrolu (Trevor-Roper, 1947). S obzirom da je obični ljudski mozak programiran da vjeruje u „moguće“ i „nemoguće“ i nikada se ne želi ili ne može pomjeriti preko te granice, nikada nećemo saznati u potpunosti kakvi su se eksperimenti događali u koncentracijskim logorima.

3.6.2. Apsolutna dominacija

Kada totalitarni režim dosegne vrhunac terora i dominacije, propaganda postane trivijalna, a koncentracijski logori i logori za istrebljenje ruše sve razine mišljenja o mogućem. Koncentracijski logori potječu iz Burskog rata u sukobu Britanaca i Bura, nizozemskih doseljenika; zatvorenici nisu imali pravo na javno suđenje, baš kao i u logorima totalitarnih režima (Arendt, 2015). Totalna dominacija, prema Arendt (2015), želi organizirati cijelo čovječanstvo kao jednog pojedinca te tako stvoriti novu ljudsku vrstu čiji bi jedini cilj bio očuvanje vrste. Koncentracijski logori središte su terora i zvjerstva te služe za indoktrinaciju elitnih skupina (SS-a) koje tako potvrđuju i jačaju svoju ideologiju. Prije dolaska SS-a u logore, njima je upravljao SA; smrtnost je bila ogromna, a stopa preživljenih gotovo nepostojeća – bestijalnost i sadizam su bili karakteristični. No dolaskom SS-a, započeo je pravi užas, uništavanje ljudskog dostojanstva zauzelo je mjesto bestijalnosti, a logori su postali savršeno mjesto indoktrinacije i širenja ideologije SS-a (Arendt, 2015). U njima se provode eksperimenti u kontroliranim uvjetima, i to ne samo radi znanstvenog i medicinskog napretka poput kloniranja, već radi spaljivanja ljudske osobnosti i spontanosti u pepeo. Izoliranost logora od vanjskog svijeta ključna je za stabilnost totalne dominacije jer su upravo oni središnje institucije totalitarne moći (Arendt, 2015). Moć koncentracijskih logora da stvori barijeru između istine i noćne more, između mogućeg i nemogućeg, između realnosti i fikcije je ogromna. Postoje mnoga svjedočanstva žrtava logora u koja je javnosti bilo toliko teško povjerovati jer su iznad njihove, a i naše, sposobnosti razumijevanja (Rousset, 1982). Arendt (2015) nadalje izražava odavno poznatu činjenicu o odnosu SS-ovaca i zatvorenika u logoru; zatvorenicima se potpuno uništi psiha, oni postanu samo nakupina stanica. Suprotno mišljenju i vjerovanju nacista, teror ne može utjecati na promjenu ljudskog karaktera niti stvaranje političkog sustava: ljudi ne mogu postati bolji ili gori, a san o stvaranju europske elite nije ostvariv. Sofističko političko vjerovanje da zlo može proizvesti dobro samim time nije valjano. Ipak, iz jedne starije perspektive, ubojstvo je bila najgora stvar koju je čovjek mogao učiniti drugom. U svojim projektima pod nazivom »pod okriljem noći«, nacisti su u logorima provodili niz postupaka brisanja cijelih života te brišu sve tragove postojanja: identitet, sjećanje i tuga voljenih polako nestaje – uništavali su samu činjenicu postojanja (Arendt, 2015). U SSSR-u je postojao drugačiji sistem – logori s prisilnim radnicima i manjim kaznama; koncentracijski logori s visokom stopom mortaliteta, ali organizirani za rad; te logori za uništenje u kojima se istrebljivalo izgladnjivanjem (Arendt, 2015). Najgori je rezultat koncentracijskih logora odsječenost od svijeta živih u slučaju preživljavanja – bivši zatvorenici se jednostavno ne mogu vratiti u normalan svijet.

Arendt (2015) prva uvodi pojam „radikalnog zla“ u govor o totalitarnim režimima. Ono je uništilo sve političke, povijesne i moralne norme, a ostala je samo svijest da je nešto što nikada nije smjelo postati nikakvim dijelom politike – postala cjelokupna politika totalitarnih režima. Ono što se događalo u logorima ne može se usporediti ni sa čim stvarnim, no Arendt (2015) navodi jako zanimljivu usporebu zapadnog vjerovanja o zagrobnom životu (Had, Čistilište i Pakao) s logorima. Had predstavlja izdvajanje nepoželjnih – izbjeglica, asocijalnih i nezaposlenih; Čistilište su radni logori SSSR-a; Pakao su logori usavršeni od nacista – patnja je bila usavršena. Najvažniji dio u stvaranju „živih leševa“ bio je uništavanje moralne osobe i ljudske solidarnosti, tvrdi Rousset (1965: 464) (preživjeli zatvorenik Buchenwalda) te dodaje: »Da bi nešto bilo uspješno, mora imati društveno značenje. Ima nas ovdje na stotine tisuća i svi živimo u potpunoj samoći. I zato smo pobijedili, što god se dogodilo«. Kada se ubije moralna osoba, još samo ostaje ubojstvo pojedinog identiteta kako bi se ljudi pretvorili u žive mrtvace, a to je prava pobjeda SS-a. Metode za postizanje ovoga su brojne: potpuno goli ljudi tovareni u stočne vagone, danima bez vode i hrane, brijanje glave, logorska odjeća, savršeno osmišljena mučenja kako tijelo ne bi „prebrzo“ umrlo. Cilj svega je uništavanje onog jedinstvenog u suradnji prirode, volje i sudbine – osobe (Arendt, 2015).

3.7. Ideologija i teror

Kao što je već spomenuto u radu, totalitarni režim pri dolasku na vlast ruši svaki zakon, red i tradiciju. Arendt (2015) navodi kako je ovaj raskol između totalitarnih režima i civiliziranog svijeta nastao zbog svjesnog raskida s *concensus iuris* (Ciceron) koji je u modernom dobu oblik međunarodnog prava koji je valjan čak i u ratu. Totalitarna politika potpuno zanemaruje *concensus iuris* i tako ignorira sve postojeće pozitivne zakone, čak i one koje je sama donijela. Totalitarni režimi koriste zakone kretanja kao temelj svojih ideologija: nacističko vjerovanje u razvoj čovjeka koji ne staje u sadašnjem stadiju, tj. zakon prirode; te boljševičko vjerovanje u klasnu borbu i da je društvo ciklički povijesni proces koji će kad tad ukinuti samoga sebe, tj. zakon povijesti (Arendt, 2015). Totalitarna politika vjerno je slijedila ove zakone, a u njima se vidi temelj zla spomenutih režima: zakon prirode tvrdi kako treba otkloniti sve nepotrebno, štetno i nesposobno za život, pa su to nacisti shvatili kao otvoreni poziv na istrebljenje cijelih naroda; zakon povijesti kaže da neke klase jednostavno „izumiru“ u klasnoj borbi, a ako nove klase također ne „izumru“ pod mačem totalitarnih vladara, to će biti kraj svijeta (Arendt, 2015). U totalitarnoj vladavini glavno sredstvo nisu pozitivni zakoni, već – totalni teror, kaže Arendt (2015), i dodaje kako on ne ovisi o postojanju oporbe, već dolazi do svog vrhunca kad mu ništa ne stoji na putu. Nacisti su teror shvaćali kao

izvršenje zakona kretanja, a njegov krajnji cilj jest stvaranje nove ljudske vrste, pri čemu likvidira pojedince, tj. žrtvuje dio zbog cjeline. Arendt (2015) dalje navodi kako u mentalnom sklopu totalitarizma rađanje i umiranje predstavlja samo smetnju višim silama, pa tako teror iz tog procesa odstranjuje slobodu i sam izvor slobode – on je izvršitelj smrtne kazne koju zakon prirode i povijesti potpisuje rasama ili nesposobnima, te umirućim klasama. Temelji i uvjeti za odabir izvršitelja terora nisu bili vrlina niti čast, već isključivo rasno i klasno mjerilo; Himmler je sve SS kandidate birao isključivo preko fotografija. U totalitarnoj zemlji, gdje je cilj ubrzanje procesa prirode ili povijesti, ljudi mogu biti samo krvnici ili žrtve (Arendt, 2015).

Ideologije su u povijesnom kontekstu relativno nova pojava, a Hitler i Staljin su ih razvili do vrhunca. One su zamišljene kao simbioza „filozofske“ i „znanstvene“ misli, no zapravo su, kako Arendt (2015: 455) tvrdi »logika jedne ideje« – njen je predmet povijest, a rezultat razvijanje procesa. Njih zanima isključivo postajanje i nestajanje, uspon i pad. Negativna prisila logike i zabrana neslaganja postala je sredstvo nametanja argumentativnih zaključaka umu. Arendt (2015) dodatno navodi kako sve ideologije sadržavaju elemente totalitarnih pokreta, ali samo ih oni dovode do vrhunca, pa tako nastaje dojam da su komunizam i rasizam totalitarni proizvod. Ipak, Arendt (2015) navodi kako ideologija igra veliku ulogu u totalitarnoj dominaciji kroz tri totalitarna elementa: totalitarne ideologije govore o onome što će nastati, što je nastalo i što nastaje – bave se samo elementom kretanja te su usmjerene na povijest; neovisna je o iskustvu jer ne nudi ništa što se može naučiti – ona inzistira na zbilji skrivenoj iza stvari koja zahtijeva šesto čulo koje daje režimu onu posebnu fanatičnu ideološku indoktrinaciju; treća uloga ideologije jest u oslobođenju mišljenja od iskustva putem svrstavanja činjenica u poredak koji počinje aksiomom. I Hitler i Staljin su svoje ideologije koristili kao oružja terora; Hitler je imao sposobnost „ledenog rasuđivanja“, a Staljin „neumoljivost dijalektike“ – zbog njihove logičke dosljednosti, oni se moraju smatrati najvećim ideolozima (Arendt, 2015). Upravo je Staljinova ogromna logička snaga osvojila sve slušatelje, te se tako Marxova teorija pokazala donekle krivom u praksi: moć ne nastaje kad ideja zahvati mase, već kada logički proces same ideje čovjeka zahvati sa svih strana (Lenjin, 1947). Arendt (2015: 459) veoma jednostavno izlaže logičnost totalitarizma u pripremi krvnika i žrtava: ako je A, onda je i B i C, sve do »kraja smrtonosne abecede«. Teror je totalitarnom režimu nužan kako svako novo rođenje ne bi značilo pokušaj ustanka protiv režima, a ideologija i logičnost služe kako nikad ne bi došlo ni do šaputa, a kamoli podizanja glasa: »Svaki kraj u povijesti nužno sadrži novi početak; taj početak je obećanje, jedina poruka koju kraj uopće može proizvesti. Taj početak jamči svako novo rođenje; on je, štoviše, svaki čovjek« (Arendt, 2015: 464).

4. Zaključak

Temeljni je cilj ovog završnog rada bio prikazati načine nastanka i funkcioniranja totalitarnih pokreta i režima kroz njihove karakteristične alate kroz djelo *Izvori totalitarizma* autorice Hannah Arendt. Preteća i glavna ideja za nastanak totalitarnih pokreta su panpokreti, tj. pangermanizam i panslavizam, a njihova zadaća jest ujediniti članove određenih etničkih i jezičnih skupina u jednu državu. Njihove su glavne karakteristike agresivan program i izraženo neprijateljstvo prema državi i vladi, što će kasnije naslijediti i oba spomenuta pokreta. U kasnom devetnaestom i ranom dvadesetom stoljeću, došlo je do velikih problema s ljudskim pravima, koja su zapravo bila samo sinonim za građanska prava. Osobe bez države nisu bile pod zaštitom niti jednog građanskog prava, a to su nacisti iskoristili i postepeno stvorili apsolutni teror. Hitlerov i Staljinov dolaskom na vlast 1933., odnosno 1922. bio je relativno lak i brzo realiziran jer su mase žudile za novom političkom organizacijom, bile su obuzete osjećajem nepripadnosti – što su dotični iskoristili i stvorili vojsku (masu) glasača. Dolazak totalitarnih režima na vlast i u parlament u kojem su pokazali da parlamentarne većine ne odgovaraju stanju zemlje – značio je kraj „demokratskih“ država i u potpunosti spalio iluziju o demokraciji u pepeo. Pojedinci koji su podržavali totalitarne pokrete nisu više bili osobe niti individue, već samo dio mase, samo broj koji žudi biti dijelom nečega, a zauzvrat daju svoju potpunu, nepokolebljivu i bezuvjetnu odanost. U usponu na vlast, totalitarni pokreti moraju se predstaviti kao kompetentni i jasni, a za to nema boljeg sredstva od propagande. Ona ima sposobnost stvaranja fiktivnog svijeta putem svoje dosljednosti i tako masama daje „sigurno i sretno mjesto“ daleko od užasa stvarnosti. Održavanje ove fikcije ključno je za totalitarne režime jer samo putem njih mogu držati sve konce u svojim rukama, no kako se režimi sve više razvijaju, teže ju je održavati. Tada glavnu ulogu ima tajna policija, ona organizira i provodi sve eksperimente i logore. Tajna je policija središnja organizacija totalitarne države, ima najveću moć i upravlja svime. Koncentracijski su logori vrhunac totalne dominacije režima i ruše mogućnost svakog mišljenja o mogućem i nemogućem, oni su mjesta zvjerstva, širenja ideologije i indoktrinacije kojima su glavni ciljevi uništavanje i posljednje trunke spontanosti i čovječnosti u čovjeku, degradacija do bića nižeg od životinje te masovno istrebljenje. Ideologije su važan dio totalitarnih režima jer daju neki oblik logičke dosljednosti koji predstavljaju zakone kretanja: zakon povijesti i prirode, tj. nacističko vjerovanje da ovo nije posljedni stadij razvoja čovjeka i da će se razviti do nadčovjeka (*Übermensch*), odnosno, boljševičko vjerovanje da je društvo ciklički proces predodređen da samo sebe uništi. Prava uloga ideologije je potpisivanje smrtne presude nepoželjnim i njena predaja izvršitelju – teroru.

5. Literatura

1. Arazi, D. (1994). *Adolf Hitler: A Bibliography*. Greenwood: Mecklermedia;
2. Arendt, H. (2015). *Izvori totalitarizma*. Zagreb: Disput;
3. Aristotel (1988). *Politika*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber;
4. Aron, R. (1983). *Mémoires*. Pariz: Bouquins;
5. Bayer, E. (1938). *Die SA*. Berlin, prijevod naveden iz: *Nazi Conspiracy*, IV, 783;
6. Ciliga, A. (1940). *The Russian Enigma*. London: Labour Book Service, <https://libcom.org/files/The%20Russian%20Enigma%20-%20Ante%20Ciliga.pdf>;
7. Goebbels, J. (1948). *The Goebbels Diaries*. London: Hamish Hamilton, <https://dspace.gipe.ac.in/xmlui/bitstream/handle/10973/34067/GIPE-024088Contents.pdf?sequence=2&isAllowed=y>;
8. Hadassa, B.-I. (2005). *The Lie That Wouldn't Die: The Protocols of the Elders of Zion*. Michigan: Vallentine Mitchell;
9. Heidegger, M. (1985). *Bitak i vrijeme*. Zagreb: ITRO Naprijed;
10. Heiden, K. (1944). *Der Führer: Hitler's Rise to Power*. Boston: Houghton Mifflin Company;
11. Held, D. (1990). *Modeli demokracije*. Zagreb: Školska knjiga;
12. Hitler, A. (1939). *Mein Kampf*. New York
13. Hobbes, T. (2004). *Levijatan*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, https://deenes.ffzg.hr/~bmikulic/Arhiv/Hobbes_integralno.pdf;
14. Johnson, Z. (2017). Financing the German Economy during the Second World War. *West Bohemian Historical Review* 7(1), 115-143;
15. Jünger, E. (1929). *Storm of Steel*, London: Penguin Books, <https://www.mtholyoke.edu/courses/rschwartz/hist151/wwI/Junger%20Storm%20of%20Steel%20selections.pdf>;
16. Kohn-Bramstedt, E. (1945). Dictatorship and Political Police: The Technique of Control by Fear, *Political Science Quarterly*. 61(3), 451-453;
17. Kravchenko, V. (1946). *I Chose Freedom; The personal and Political Life of a Soviet Official*. New York: Garden City Publishing Co. Inc.;
18. Kurelić, Z. (1996). The Dark Crystal. *Politička misao*, (33)5: 86-98;
19. Lalović, D. (2006). U Hobbesovoj zamci: pojam suverenosti?. *Politička misao: časopis za politologiju*, 43 (1), 3-26, https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=32388.

20. Le Bon, G. (1989). *Psihologija gomile*. Zagreb: Globus;
21. Lenin Internet Archive (1963). *Lenin Selected Works* vol. I, <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/sw/volume01.htm>.
22. Lochner, L.P. (1948). The Goebbels Diaries 1942-1943. *The Public Opinion Quarterly*. 12(3), 500-505;
23. Mratović, V. (1971). *Problemi suvremene države*. Zagreb: Naprijed;
24. Orwell, G. (2009). *Životinjska farma*. Koprivnica: Šareni dućan;
25. Paetel, K. O. (1954). Die SS. *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/1954_1_1_paetel.pdf;
26. Picker, H. (2003). *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier*, Bonn: Anthenäum Verlag, https://www.bard.edu/library/arendt/pdfs/Picker_HitlersTischgespräche.pdf;
27. Posavec, Z. (1988). Značenje Aristotelove politike, *Politička misao: časopis za politologiju*, 25 (2), 113-133, https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=168048;
28. Rauschnig, H. (1939). *Hitler Speaks*, London: Eyre & Spottiswoode, <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.505385/page/n5/mode/2up>;
29. Reck-Malleczewen, F.P. (1947). *Tagebuch eines Verzweifelten*. Stuttgart <https://www.aerzteblatt.de/pdf.asp?id=145405>;
30. Rousset, D. (1982). *The Other Kingdom*. New York: Fertig;
31. Rousset, D. (1965). *Univrs Concentrationnaire*. Pariz: Les Edition de Minuit;
32. Scheffer, P. (1930). Stalin's Power. *Foreign Affairs*. 8 (4), 549-568;
33. Souvarine, B. (1939). *Stalin. A Critical Survey of Bolshevism*. New York;
34. Trevor-Roper, H.R. (1978). *The Last Days of Hitler*, London: The Macmillan Press LTD, <https://link.springer.com/content/pdf/bfm%3A978-1-349-04066-7%2F1.pdf>;
35. U.S. Government (1946). *Nazi Conspiracy and Agression*. Washington: Office of the United States Chief of Counsel for the Prosecution of Axis Criminality,
36. Weinreich, M. (1999). *Hitler's Professors*, New Haven: Yale University Press, <https://www.jstor.org/stable/j.ctt32bg1m>;